

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Holisme in soorten

Drees, W.B.

Citation

Drees, W. B. (1986). Holisme in soorten. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/10565>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/10565>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Theocreet is het faculteitsblad van de de Faculteit der Godgeleerdheid van de RUG. Redactie: Rick Benjamins, Ron Benjamins, Jan Dirk Gardenier, Henriette Havelaar, Nico van der Wijk, Willem van Reyendam, Sita Hofstra, Jan Hommes, Geert-Jan Weessies.

Kopij kan gestuurd worden aan de redactiesecretaris of gedeponeerd worden in het postvakje van de-Theocreet. De kopij dient getypt ingeleverd te worden en mag niet meer dan 4 kantjes A4 beslaan (regelafstand 1,5) De redactie houdt zich het recht voor, indien noodzakelijk, kopij in overleg te wijzigen of te weigeren.

Redactiesecretaris: Geert-Jan Weessies
Radijsstraat 33a, 9741 BK Groningen
Voor eventuele betalingen gireren op postrekening 2273898 t.n.v. Jan Dirk Gardenier, Paterswoldseweg 59a, Groningen o.v.v. Theocreet en reden van betaling.

18e JAARGANG NUMMER 2 - december 1986

In Memoriam prof. dr. H.G. Hubbeling	1
Voorwoord	7
New Age - Redactionele verkenningen	8
Holisme in soorten - Wim B. Drees	14
Nieuwe Natuurkunde en Holisme? - Wim B. Drees	23
Holisme: Oude wijn in Nieuwe zakken - Heine J. Siebrand	33
Holisme als theologiekritische aanpak - L.J. van den Brom	40
Deint Groningen al mee? - Nico van der Wijk	50
Reaktie - Marjan de Wit & Saskia Brink	60
Zeven jaar Vrouwengroep - Anneriek Risseuw	63
Want een kind is ons geboren - Saskia Brink	68
Interview met dr. S.Krikke - Willem van Reyendam & Sita Hofstra	71
TOG	76
TFV	78
Teoneel	79
Jij en Ik	80
Theoleek	81
Strip - Dancing Dirk	82

HOLISME IN SOORTEN

W.B.DREES

Holisme, eenheid of een geheel?¹

Dat lokt veel mensen; hoe schooner de leuze, hoe vager het begrip dat door de leuze wordt gedekt, hoe meer mensen. Maar ook: hoe veel minder - ik zeg niet: uiterlijk succes - maar waarachtige zegening en kracht.

*K.H. Roessingh*²

Sommigen zullen in het citaat enige weerstand tegen de nieuwe stroming lezen. Dat is ook zo bedoeld. Bovendien maakt het duidelijk - bij het lezen van het gehele verhaal of andere geschriften van Roessingh -, dat het niet iets van deze tijd alleen is. In feite zijn de zelfde ideeën in vrijwel elke periode van de geschiedenis te vinden.

Maar goed, laat ik om te beginnen eens een dialogo tussen een holist en een scepticus weergeven:

De Holist, komt juichend binnen bij de scepticus, die in een hoekje wat zit te lezen.

Holist: Het is me nu helemaal duidelijk! ALLES HANGT MET ALLES SAMEN!

De natuurkunde - en dat is toch de wetenschap die aan de hoogste standaards voldoet - laat het tegenwoordig zelf zien. En kijk maar om je heen: de milieuproblemen, de werkloosheid, al die zelfmoorden, de nucleaire dreiging, het is toch allemaal het zelfde liedje³, het is de schuld van het kapitaal. O nee, ik bedoel: het is de schuld van Descartes, die ons heeft opgezadeld met de scheiding tussen het geestelijke en het materiële, en die daarmee het gefragmentariseerde en reductionistische denken aan de macht heeft geholpen. Maar voel je niet, zie je niet om je heen dat de nieuwe tijd is aangebroken? 'Makker, nu ten laatste

male, tot de strijd ons geschaard, en de Internationale zal weldra heersen op aard.' Niet zoals Marx en zijn makkers dachten natuurlijk, maar een werkelijke internationale, kosmische, alles omvattende eenheid, dat is de nieuwe tijd.

Scepticus: O, is het dan zover? Zijn ze in Zuidafrika eindelijk tot eenheid gekomen? Wat heerlijk. En Iran en Irak zijn ook één geworden? Wat fantastisch. Maar wat heb ik er mee te maken, dat een australiër schapevlees zit te eten. Wordt daar mijn boek anders van? En waar zie ik dat aan?

Holist: He wat flauw. Maar we leven toch allemaal op één aarde, dat is toch één groot organisme. Wat bij ons gebeurt heeft daar ook invloed. Denk maar aan de milieuvervuiling, die toch ook in Antarctica te meten is, of de opwarming van de atmosfeer, die in het Westen veroorzaakt wordt, maar overal doorwerkt. En voor dat boek van jou zijn toch ook bomen gekapt, misschien wel in Australië.

Scepticus: Is dat het holisme wat jullie bedoelen? Is de milieuvervuiling niet keurig te analyseren in klassieke termen, uit de traditie van Newton en Descartes, aangevuld met wat meer sociaal-economische termen in de traditie van Marx? Natuurlijk moeten we kortzichtigheid bestrijden, maar vereist dat een 'nieuw denken'? Wat jammer, dan kunnen de zehondjes en moeder aarde het wel vergeten, want dat kan wel even duren. Moeten er in het milieubeleid niet meer pragmatische benaderingen gezocht worden?⁴

Holist: Ach, jij bent zo beleidsgericht. Maar ervaar je de samenhang dan niet? Zoals Capra, "sitting by the ocean one late summer afternoon, watching the waves rolling in and feeling the rythm of my breathing, when I suddenly became aware of my whole environment as being engaged in a gigantic cosmic dance" (Capra 1975,p.xiv) Heb jij dat gevoel nooit, als je langs het strand loopt, of vrijt, of als je een mooi boek leest?

Scepticus: Ach, zo'n gevoel hebben, dat is het punt niet.

Maar als je goed oplet, dan merk je dat er in de beschrijving van alles wordt weggelaten. Alles wat niet zo fraai is. Zoals Korzec zijn strandervaring beschrijft: "Ineens voelde ik hoe één dit alles was: het drijven van de olievlekken op het water, het krijsen van de zilvermeeuwen, het kruipen van de bruine ratten en het krioelen van de luizen in het haar van een junk, die

in de trance van een zojuist toegediend shot met open mond naar deze wonderen staarde. En ik wist, dat ik en vader hemel en moeder aarde en tante meeuw en oom junk en broeder atoom en zuster luis allemaal een deel vormden van een groot geheel"⁵

Holist: Maar voor jou als Christen moet het toch vanzelf spreken?

Jezus is toch 'degene, in wie het geëngageerde holistische mens-zijn een absoluut en beslissend hoogtepunt heeft bereikt'⁶

Scepticus: Ja, nu is Jezus natuurlijk de grote holist, zoals in de zestiger jaren de hippie of de bewogen revolutionair in hem ontdekt werd. Hebben we als theologen dan nog niets geleerd van de kritiek van Schweitzer op het liberale Jezusbeeld, dat uit de toenmalige onderzoeken naar voren kwam? De historische Jezus "wird nicht mehr der Jesus Christus sein, dem unsere religiöse Zeit nach altgewohnter Weise ihre Anschauungen und Erkenntnisse in den Mund legen kann..."⁷

Holist: Maar jij als filosofisch geïnteresseerde moet toch ook zien dat alle grote filosofen op hun manier holist waren? Ontwikkelde Plato al niet een visie op het geheel? En denk toch aan Spinoza en Whitehead. De filosofen zijn niet bang voor stappen naar het geheel, naar het omvattende. En is dat niet ook hun taak? Maar wat lees jij eigenlijk?

Scepticus: Een ander soort filosoof, Kant met zijn vraag naar de mogelijkheden en de grenzen van ons kennen.

Hier breek ik deze boeiende dialoog af. Voor de duidelijkheid: ik meen niet, dat alle visionaire filosofie verkeerd is, maar wel denk ik, dat in de universiteit (en ook in grote mate daarbuiten) de remmende functie van de filosofie als kritische activiteit ook hard nodig is. Niet dat je daar gelukkig van wordt - Pierson sprak over het 'weemoedig voorrecht van het denken' -, maar wel dat de zaak daar helderder en redelijker van wordt.

Holisme, gaat het om het geheel of om heelijkheid?

Na deze warrige discussie kort een paar onderscheidingen rond het begrip 'holisme':

a. beperkt holisme en totaal holisme

Als argumenten voor het holisme worden soms zeer overtuigende voorbeelden aangehaald. Zo is het duidelijk, dat een krantenfoto meer zichtbaar maakt, dan op het niveau van de onderlinge stippen duidelijk is. Het geheel is meer dan de delen. Dat geldt voor praktisch alles, van typemachines tot mensen. Dat een geheel onverwachte eigenschappen kan hebben, dat is een waarheid als een koe. In hoeverre dat de reductionistische wetenschap kan vervangen is nog de vraag. In de medische wereld kunnen ze elkaar goed aanvullen, waarbij ik echter niet allereerst denk aan de alternatieve geneeswijzen, maar meer aan de sociale geneeskunde en de aandacht voor psycho-somatische klachten. Dat is echter nog niet de totale samenhang van alles.

afzonderlijke

b. monofysitisch of ethisch holisme?

Als parallel grijp ik terug op de discussie in de vroege kerk over de verhouding van de goddelijke en de menselijke natuur in Christus. Een stroming benadrukte de eenheid zozeer, dat ze van een fysische eenheid spraken. De consequentie van deze monofysitische positie is, dat alles wat van de menselijke natuur van Jezus gezegd kon worden (bijvoorbeeld 'hij slaapt') ook van de goddelijke natuur gezegd kon worden. Tegenover deze ontologische eenheid verdedigden anderen een psychologische en ethische eenheid: de menselijke en goddelijke natuur vertonen in Jezus Christus een eenheid van houding.

Los van hoe de figuur van Christus geduid wordt, denk ik, dat dezelfde scheiding ook ten aanzien van het hedendaagse holisme te maken valt. Er wordt door sommigen een ontologisch holisme verdedigd, waarbij het beroep op de natuurkunde heel sterk is. Bij anderen gaat het meer om een ethisch holisme, waarbij de noodzaak van het bestrijden van de diverse maatschappelijke crises voorop staat. En een derde mogelijkheid is misschien nog het eshetisch holisme, waarbij de beleving van de eenheid in het gevoel de hoofdrol speelt. De tegenstelling ontologisch - ethisch valt ook terug te vinden in twee nederlandse begrippenparen: het geheel en de delen, of heel en kapot.

c. Presentie of visioen?

Een derde aspect is de vraag, in hoeverre de holistische samenhang reeds als een feitelijk aanwezige zaak wordt gezien, of dat het

meer gaat om een ideaal, een visioen van toekomstige heelheid. Bij de fundering in de natuurkunde gaat het meestal over een presente samenhang, terwijl de ethische oriëntatie meer op een gewenste toekomstige samenhang is gericht. Dit is een van de vormen van verwarring in de openingsdialoog. Hierbij zou je dan nog kunnen betrekken de vraag of een visioen iets over de toekomst bedoeld te zeggen, of dat het primair een duiding is van het heden. (De verhouding van de eschatologie tot de toekomst).

d. In de wetenschap en de filosofie: een heuristische kwestie of een feit?

In samenhang met de laatste twee onderscheidingen valt er ook iets te zeggen over hoe het holistische ideaal functioneert in het wetenschappelijke en filosofische bedrijf. Coherentie is één van de grote criteria voor sommige filosofen⁸. Het is ook een goed criterium mits toegepast met bescheidenheid. Een te grote nadruk op coherentie kan ertoe leiden, dat - om alles in het schema te krijgen - bepaalde lastige stukken van de werkelijkheid géén recht wordt gedaan. Met name dreigt het kwade, om binnen het systeem te passen, ontgaan te worden van zijn hardste, meest onredelijke aspecten. Voor de empirische wetenschappen geldt nog sterker, dat coherentie wel een aardig heuristisch principe is, d.w.z. dat je altijd zoekt naar een zo holistisch mogelijke beschrijving, maar dat dat secundair is t.o.v. de wisselwerking van de theorie met de experimenten.

Holisme kan wel functioneren als een ideaal, zowel voor de wetenschappelijke verbeelding als voor de maatschappelijke inzet, waar belangrijke waarden in het spel worden binnen gebracht, maar met vasthouden van het analytische, kritische denken in deze ambivalente werkelijkheid.

Theologische beoordeling

Spreken over het geheel heeft natuurlijk directe verbindingen met religie. Waarom dan zo kritisch? Niet omdat ik aan de goede bedoelingen van al die mensen twijfel. Ook niet omdat het niet direct het standaard bijbels-theologisch taalgebruik is. Wel een beetje omdat ik heereen vage warboel vind, maar dat valt te verhelpen. Ook omdat ik het een gevaarlijke naviteit vind om alle crises op een hoop te gooien en dan vervolgens aan een verkeerde perceptie van de

werkelijkheid toe te schrijven (zie voetnoot 3). Alsof het om een verkeerde bril gaat. Zo verdwijnen de maatschappelijke (sociale, economische) factoren en belangentegenstellingen uit het zicht. Vandaar ook, dat ik het geen vanzelfsprekende zaak vind, dat de milieubeweging de vredesbeweging en de vrouwenbeweging passen bij de holistische invulling van de New Age. Vooral echter vind ik het in zijn ethische consequenties in samenhang met het godsbeeld dubieus.

Uiteindelijk heeft het holisme, zoals dat in zijn meest recente vorm nu verschijnt, sterk monistische trekken. De vele verschijnselen zijn deel van één werkelijkheid, die in zichzelf compleet is. In de christelijke traditie is over het algemeen vastgehouden aan de transcendentie van God ten opzichte van de wereld. God is groter dan ons hart, maar ook groter dan deze wereld, al is deze wereld volledig met God verbonden. H. Bouma geeft dan ook toe: "In dit opzicht is de joods-christelijke traditie dus niet holistisch." (p.52)

Religieuze beleving is er in vele soorten. Mij lijken er globaal twee soorten mystiek te onderscheiden⁹: een meer kosmisch georiënteerde mystiek, waarbij de nadruk ligt op het opgaan in het geheel, en een meer ontmoetingsgeoriënteerde mystiek. Bijbels is dan de term 'het zien van God van aangezicht tot aangezicht'. Al zou Adam niet hebben gezondigd, hij zou niet aan God gelijk zijn geworden. God blijft altijd een tegenover, Gij of Jij, een verbondspartner, enz.

Een ander bezwaar tegen een te optimistisch holisme is misschien wat calvinistisch: de waarheid en eenheid ligt niet zo makkelijk voor het grijpen. Niet in ons binnenste, waar we verdeeldheid vinden, de spanning van geest en lichaam, van rede en begeerte. Dat is het tragische, de verwarring, die in ons schuilt. En die eenheid vinden we ook niet in de wereld. Kijk maar goed om je heen, luister maar naar de bijbelse profeten, en erken, dat er veel niet in orde is, niet in het geheel past. De gebrokenheid van de schepping, aangeduid met termen als zonde, het kwade, is een gegeven dat ik niet uit het zicht wil verliezen. De tegenstellingen verdoezelen met een beroep op de eenheid, dat is een oude truc, die ten koste van de slachtoffers gaat. Het kwade wil ik niet ontkennen door te stellen dat alles deel is van het goede grote geheel.

Het holisme is ook voor de christelijke theologie een interessant verschijnsel, zowel omdat het iets laat zien van de behoeften van de mensen, als ook, omdat het laat zien waar de theologie taken verwaarloost. Het is gedeeltelijk een erfenis van het feit, dat in het Christendom men pas laat milieuproblemen aan de orde is gaan stellen, en het feit dat men eigenlijk géén visie heeft op de relaties tussen de mensen, de ons omringende materiële werkelijkheid en God. En die men, daar horen wij theologen, lezers van de Theocreet, ook bij.

Oog voor onderlinge samenhangen en voor de veelheid van onderlinge verbanden is zeer waardevol, maar dat hoeft niet te leiden tot een verabsolutering van het geheel. In elk geval niet als een ontologische presentie. Wel als een normatief perspectief in een niet-hele wereld.

Wim B. Drees

noten

1. Deze onderzoeken zijn gesteund door de stichting voor Theologisch en Godsdienst-Wetenschappelijk Onderzoek in Nederland, die wordt gesubsidieerd door de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.). Maar ter voorkoming van misverstanden: het holisme is niet precies het onderwerp voor mijn promotieonderzoek, maar als je je op een of andere manier bezighoudt met de verhouding tussen theologie en natuurwetenschap, dan schijnt dit tegenwoordig erbij te horen.
2. In: Christendom of nieuwe religie? Een lezing uit 1919, gehouden te Barchem. Verzameld werk, deel 3, p.113-135. Arnhem, 1927. Het citaat komt van p.127.
3. "...our society as a whole finds itself in a similar crisis. We can read about its numerous manifestations every day in the newspapers. We have high inflation en unemployment, we have an energy crisis, a crisis in health care, pollution and other environmental disasters, a rising wave of violence and crime, and so on. The basic thesis of this book is that these are all different facets of one and the same crisis, and that that crisis is essentially a crisis of perception." F.Capra, The Turning Point, p.xvii-xviii.
4. Een voorbeeld op een ander terrein, het overheidsbeleid t.a.v. alcoholmisbruik: "Dit geldt ook met betrekking tot het streven naar een samenhangend geïntegreerd beleid. Een dergelijk streven maakt het makkelijk te zeggen dat bepaalde (deel)maatregelen nog niet genomen kunnen worden, omdat deze eerst ingepast moeten worden in een nog te formuleren breder geheel. Doch indien dit excuus te vaak gebezigd woret lijkt het haast wenselijk te streven naar een onsamenhangend, niet geïntegreerd beleid." H.F.L.Garretsen, 1983. Probleemdrinken. Lisse:Swets & Zeitlinger.Op milieugebied is een

helder betoog tegen het eerst zoeken naar een filosofische, diepe ecologie: J.Passmore, Man's responsibility for nature: ecological problems and western traditions. London:Duckworth,1974 (fac.Eij16)

5. Vrij Nederland, Boekenbijlage 10-8-1985. Herdrukt in de bundel van het Studium Generale te Leiden.

6. ds. Hans Bouma, in H.Bouma, F.Wiegel. 1986,Holisme, p.52

7. A.Schweitzer, Geschichte der Leben-Jesu-Forschung, München, Hamburg: Siebenstern Taschenbuch Verlag, 1966(herdr. 6de ed.) p.620. (Fac. D1 120_{II}).

8."The requirement of coherence is the great preservative of rational sanity. ... Incoherence is the arbitrary disconnection of first principals. In modern philosophy Descartes' two kinds of substance corporeal and mental, illustrate incoherence". A.N.Whitehead, Process and Reality, Corr.ed.p.6.

9. Ik volg hier een betoog van C.W.Mönnich,'De westerse mystiek, specialiaal in de Middeleeuwen'. In: Over mystiek, Lezingen gehouden tijdens het Studium Generale te Groningen, 1973

Tenslotte wat literatuurverwijzingen:

Klassiek zijn:

1. F.Capra, The Tao of Physics. An Exploration of the Parallels Between Modern Physics en Eastern Mysticism. Second Edition, Revised and Updated,1984,Toronto,New York e.a.: Bentam Books (1st ed. in 1976)
2. F.Capra, The Turning Point. Science, Society and the Rising Culture 1982, New York, Simon&Schuster. Van allebei deze boeken is ook een (duurdere) nederlandse vertaling verschenen.
In Nederland is in 1986 onder meer verschenen:
3. Hans Bouma, Frits Wiegel, Holisme. Briefwisseling over een ander wereldbeeld. Baarn:Anthos. f19.50. 109p. Dit boekje acht ik zeer losjes geschreven. Wel een aardig kijkje op de ideeën, maar geen fatsoenlijke argumentatie. Een zeer leesbare kritiek is geschreven door:
4. Hans Achterhuis, Onkritische, onbescheiden jubel over holistisch denken. In de Volkskrant, 65e jaargang, Nr 18845,Za. 9 aug.1986,p.15
5. Tineke Choudhury, Niek Wiskerke, Peter van Zoest, Rob van der Zwan , Holisme en New Age bewustzijn. Fenomenologische, theologische en ecologische aspecten van een nieuw wereldbeeld. Uitgave van T.H.Tilburg van vakgroep Empirische Godsdienstwetenschappen, ook in de boekhandel ca, f15,-, 219p. Zeer aan te bevelen. Bevat vier goede artikelen, met name het vierde over Moltmann o.a., met veel literatuurverwijzingen.
6. Dobbelt God nu wel of niet? Natuurwetenschappen en religie in het licht van de nieuwe fysica. Studium Generale, Klooststeeg 25, 2311 SK Leiden. f7.50. Dit is een bundel van diverse reeds eerder gepubliceerde artikelen (c.q. hoofdstukken), P.Davies, D.Bohm, Capra, Rietdijk, Korzec, Restivo, Barbour, Dingemans, Waayman) Een goede selectie.
7. Het Nieuwe Denken, Themanummer van PRANA, tijdschrift voor geestelijke verruiming en randgebieden der wetenschappen, 43, voorjaar 1986
8. De New Age Movement. Als het elektron trilt, dan beeft het heeal, Themanummer van Wetenschap en Samenleving, Tijdschrift voor progressieve wetenschap. Hierin uit de hoek van de kritische wetenschappers enige artikelen van wisselende oriëntatie.

9. VU Magazine 15e jaargang, nr. 3, maart 1986. f4,-. Bevat de tekst van de twee uitzendingen van de IKON-televisie over natuurwetenschap en mystiek (14 febr. 1986, 21 febr. 1986). Bevatten veel, vooral rond Capra, maar niet goed geformuleerd en gestructureerd. Ook weinig kritisch.

10. KAOS.Krant voor nieuwe wetenschap. Uitgave T.Knippenberg. Enige nummers verschenen. Zeer divers.

DE UNIVERSITEIT en

DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID

worden verbonden door
de Kijk in 't Jatstraat.

't Is het weten waard
dat zich in en om de
Oude Kijk in 't Jatstraat

't Groninger Boekenkwartier

heeft geformeerd met een
12-tal verkooppunten
van boeken, oud en nieuw
algemeen en gespecialiseerd.
Van dat 12-tal hebben wij
ons met name toegelegd op

de theologische sector

Weliswaar niet alles
maar wel veel hebben wij
op dat gebied te bieden!

**BOEKHANDEL
BEN DOORNBOS BV.**
't Groninger Bijbelhuis

DE ZAAIZAALER

OUDE KLIK IN 'T JATSTRAAT 59, 9712 EC GRONINGEN
POSTBUS 1406, 9701 BK GRONINGEN

TELEFOON 050 - 134041*